

Aspecte ale lexicului textelor lui Damaschin Bojincă, cu privire specială asupra lucrării *Răspundere dezgurzătoare la cârtirea cea în Hale*, Buda, 1828

Otilia URS

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj–Napoca
“Sextil Pușcariu” Institute of Linguistics and Literary History, Cluj–Napoca
Personal e-mail: otilia_urs@inst-puscariu.ro

*Lexical aspects of Damaschin Bojincă's texts with special review of the work
„Răspundere dezgurzătoare la cârtirea cea în Hale” (Clarifying Answers to Criticism in Hale), Buda, 1828*

This research aims to study the methods of glossaries in Damaschin Bojincă's texts, reviewing especially the work *Răspundere dezgurzătoare la cârtirea cea în Hale* (Clarifying Answers to Criticism in Hale) printed at Buda in 1828.

Along the study we shall look for traditional and innovative elements of the lexis, their processing and frequency in the studied text, but also in other texts of the author.

The analysis shall present the types of glossaries with the help of which Damaschin Bojincă introduces neologisms in the Romanian lexical system, contributing as such to the enhancement of the literary Romanian language of that period. The article also identifies some lexical characteristics specific to all Romanian Enlightenment representatives, through which had mainly educational purposes but also the structuring of the Romanian language as a language of culture.

Keywords: Damaschin Bojincă, Școala Ardeleană (Transylvanian School), Romanian Enlightenment, Romanian Western Enlightenment, Lexis of Enlightenment.

Transpunerea în limba română a traducerilor și a prelucrărilor după originale latine, germane, maghiare, sârbești etc., realizate de reprezentanții iluminismului românesc, precum și întocmirea de lucrări originale s-a lovit, nu de puține ori, de resursele lexicale limitate ale limbii române din acea perioadă. Faptul acesta se evidențiază din întreaga literatură a Școlii Ardelene care oglindește preocupările iluminiștilor de îmbogățire și de formare a limbii române literare moderne, cultivarea limbii fiind pentru iluminismul românesc, după cum

afirmă Adrian Marino, „preocuparea centrală”¹.

Unul dintre procedeele întrebuițate de iluminiștii noștri pentru îmbogățirea lexicului și adaptarea lui la termeni și concepte noi este introducerea neologismelor în sistemul limbii române prin intermediul *glosării*. Aceasta a fost o practică intens uzitată, întrucât facilita înțelegerea cuvintelor noi de către cititori, având un important rol didactic. În acest sens, Samuil Micu, reprezentant de frunte al iluminismului românesc, își atenționează cititorii astfel: „Pentru mai lezne

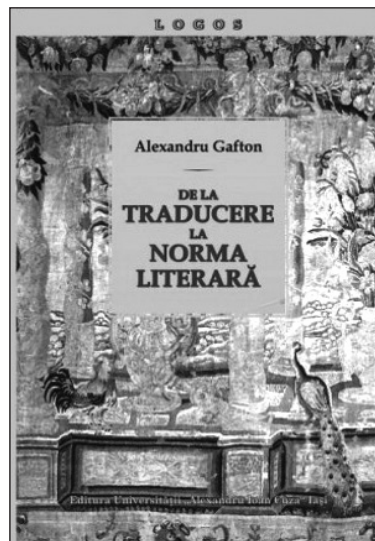
înțelesul, multe cuvinte sinonimești am pus, adică mai multe cuvinte unul după altul, care toate același lucru înșămnează, care lucru l-am făcut acum dintâi, pentru ca cetitoriul, de nu va înțelege bine un cuvânt, doară va înțelege altul, pentru aceea, dar, când vei ceti, să nu te tulburi”².

Procedul glosării este frecvent întrebuințat și în scrierile lui Damaschin Bojincă, reprezentant bănățean al iluminismului românesc³. Opera lui este constituită din 17 scrieri⁴, ce pot fi împărțite în șase grupe tematice, și anume: scrieri panegirice, polemice, istorice, morale și pedagogice, etnografice și folclorice, precum și scrieri juridice. Dintre acestea, scrierea polemică *Animadversio in dissertationem Hallensem*, apărută la Pesta, în 1827, a fost tradusă în limba română, sub titlul *Răspundere dezgurzătoare la cârtirea cea în Hale*, și s-a tipărit la Buda, în 1828.

Modalitățile de glosare întrebuințate în acest din urmă text sunt variate, dar, pentru a înțelege mai bine acest procedeu, am extins identificarea gloselor și la alte texte ale lui Damaschin Bojincă (vezi mai jos lista abreviată a acestora). Au fost identificate, în acest fel, un număr mare de glose, care permite gruparea lor după mai multe criterii⁵. Numărul ridicat de glose în textele lui Bojincă rezidă din numărul mare de neologisme introduse, fapt considerat a fi o caracteristică fundamentală a scrierilor sale⁶. Glosele sunt inserate în text și au menirea de a oferi cititorului înțelegerea acestuia. După conținutul lor, cele mai multe sunt glose lexicale explicative, dar se întâlnesc și glose complete, de tipul notelor de subsol, precum și al gloselor în glosă.

Dintre glosele explicative, cele mai numeroase sunt cele realizate din două lexeme⁷ aflate în raport de sinonimie totală, parțială sau contextuală, în care unul se explică prin celălalt, de regulă cel de al doilea îl explică pe primul. Există și cazuri în care primul termen îl explică pe cel de al doilea, autorul folosind ambele tehnici de glosare, urmărind scopuri didactice, în special în glosările repetate ale aceluiași termen.

Neologismele, în marea lor majoritate de origine latină, sunt glosate prin cuvinte din lexicul comun și prin regionalisme. Se întâlnesc cuvinte și sintagme românești cărora li se indică echivalentul latin, dar și invers. Toate aceste aspecte fac ca glosarea de acesta tip să fie cea mai facilă și mai eficientă în atingerea scopurilor propuse. Redăm în continuare glosele înregistrate de acest fel⁸: **ostaș** (*hostis*) – RD, p. 16; **delibereze** (*încheie*) – RD, p. 17; **industrie** (*sârghință*) – RD, p. 18; **slavi** (*sârbi*) – RD, p. 19; **propoziția** (*zicerea*) – RD, p. 21; **cognome** (*polecără*) – RD, p. 22; **slav** (*rob*) – RD, p. 23; **categorie** (*treaptă*) – RD, p. 24; **sperință** (*nădejde*) – RD, p. 24; **anticvitatele** (*vechimiile*) – RD, p. 26; **vlabilor** (*românilor*) – RD, p. 28; **pricuritatea** (*primejdia*) – RD, p. 31; **români** (*slăvește, vlahi*) – RD, p. 37; (*românii*) **vlahii** – RD, p.

38; **amesteca** (*confundi, învălu*) – RD, p. 38; **polonilor** (*polecilor*) – RD, p. 43; **valahi** (*români*) – RD, p. 49; **inimicii** (*neprietenii*) – RD, p. 55; **ecsplice** (*tâlcuiască*) – RD, p. 57; **chicotitură** (*râs*) – RD, p. 60–61; **nega** (*tăgădui*) – RD, p. 74; **militariu** (*cătană*) – RD, p. 74; **ardere** (*jărtfă*) – RD, p. 77; **literile cele ... țiriliane** (*sârbești*) – RD, p. 78; **inimici** (*neprietenii*) – RD, p. 82; **mandat** (*poruncă*) – RD, p. 84; **miliția** (*oastea romană*) – RD, p. 95; **să investe** (*îmbrăce*) – RD, p. 96; **sperează** (*nădăjduiește*) – RD, p. 96; **Biblia vallică** (*Vallica*) – RD, p. 102; (*daco-românii*) **valahii** – RD, p. 103; **vallii** (*The Valles*) – RD, p. 102; **blabilor** (*românilor*) – RD, p. 105; **moresu** (*datinile*) – RD, p. 106; **luge** (*jălește*) – RD, p. 110; **campestre** (*țoală de câmp*) – RD, p. 112; **pricuritate** (*primejdie*) – RD, p. 112; **rose** (*ruji*) – RD, p. 115; **alemănești** (*nemțești*) – RD, p. 116; **leciones** (*leciones*) – RD, p. 117; **legiones** (*leghiones*) – RD, p. 117; **macestratus** (*macestratus*) – RD, p. 117; **magistratus** (*maghistratus*) – RD, p. 117; **anticvități** (*vechimi*) – RD, p. 117; **ospătătoriu** (*omenitoriu*) – IRȘ, p. 28; **alungat** (*gonit*) – IRȘ, p. 29; **învingându-l** (*biruindu-l*) – IRȘ, p. 29; **oara** (*ceasul*) – IRȘ, p. 30; **propus** (*gând*) – IRȘ, p. 30; **portreia** (*fața*) – IRȘ, p. 32; **malul** (*țermuru*) *Dunării* – IRȘ, p. 33; **senatul** (*divanul*) – IRȘ, p. 34; **centru** (*mijlocul*) – IRȘ, p. 35; **pusă** (*făgădui*) – IRȘ, p. 35; **comănac** (*căciulă*) – IRȘ, p. 35; **grosul** (*târbănosul*) – IRȘ, p. 31; **a cauzelor și efectelor** (*a pricinilor și a lucrărilor*) – OI, p. 37; **triumf** (*învingere*) – OI, p. 37; **genia** (*istățimea*) – OI, p. 39; **iroiu** (*viteaz*) – OI, p. 40; **oară** (*ceas*) – OI, p. 40; **se sufulcă** (*ascunse*) – OI, p. 40; **larva** (*fătăria*) – OI, p. 41; **sclavi** (*robi*) – OI, p. 42; **interesului său** (*pentru binele său*) – OI, p. 42; **lotru** (*furu*) – OI, p. 43; **tindă** (*ambituși*) – OI, p. 44; **m-au mulțemit** (*slobozit*) – OI, p. 45; **penzie** (*simbrie*) – OI, p. 45; **profesie** (*meșteșug*) – OI, p. 46; **gelatu** (*hoheriu*) – OI, p. 47; **ecsaminând** (*cercând*) – OI, p. 47; **o rolă** (*o faptă*) – OI, p. 47; **săpătoriu** (*den Bufewicht*) – OI, p. 47; **amic** (*prieten*) – OI, p. 48; **amanet** (*zalog*) –

VDC, p. 27; **necredincioși** (*turci*) – VDC, p. 29; **ocazie** (*prilej*) – VDC, p. 30; **marginile** (*granița*) – VDC, p. 30; **condițiile** (*tocmelele*) – VDC, p. 30; **punte** (*pod*) – VDC, p. 30; **împulpa** (*invita*) – VDC, p. 31; **puntea** (*podul*) – VDC, p. 31; **serv** (*slugă*) – VDC, p. 31; **decret** (*briso*) – VDC, p. 31; **nobili** (*boieri*) – VDC, p. 31; **maiestatea sa** (*împăratul*) – VDC, p. 32; **apotecariului** (*spiteiriului*) – VDC, p. 32; **regulă** (*rânduială*) – VDC, p. 32; **ocazie** (*prilejiu*) – VDC, p. 32; **săbiile** (*spetele*) – VDC, p. 33; **gălii** (*corăbii*) – VDC, p. 33; **ecsemplu** (*pildă*) – VDC, p. 33; **fiică** (*feată*) – VDC, p. 33; **comisul** (*graful*) – VDC, p. 34; **luntre** (*fregată*) – VDC, p. 34; **tărimea** (*cetatea*) – VDC, p. 34; **profet** (*proroc*) – VDC, p. 35; **murul** (*zidul*) – VDC, p. 35; **testament** (*diată*) – VDC, p. 35; **servii** (*slugile*) – VDC, p. 35; **pipă** (*lulea*) – VDC, p. 36; **tăbac** (*tutun*) – VDC, p. 36; **macriși** (*Rumex acetosa*) – VDC, p. 36; **fructurile** (*rodurile*) – VDC, p. 37; **mapă** (*hartă*) – VDC, p. 37; **fregata** (*luntrea*) – VDC, p. 37; **cea veche grecească** (*elinica*) – VDC, p. 38; **repune** (*perde*) – ILS II, p. 51; **istorii apriate** (*lămurite*) – ILS II, p. 51; **viața nomadă** (*sălbatică*) – ILS II, p. 51; **uiaga** (*sticla*) – ILS II, p. 52; **banii** (*moneta*) – ILS II, p. 52; **sabia** (*spata*) – ILS II, p. 52; **sigilu** (*pecetea*) – ILS II, p. 52; **muri** (*ziduri*) – ILS II, p. 52; **picioare** (*șuci*) – ILS II, p. 53; **cuprindere** (*curgere*) – ILS II, p. 53; **dignitatea** (*mărirea*) – ILS II, p. 54; **vijulie** (*furtună*) – ILS III, p. 60; **pusla** (*ciuma*) – ILS IV, p. 57; **pictori** (*zografi*) – ILS IV, p. 57; **venin** (*otravă*) – ILS IV, p. 58; **bătaie între plebei** (*poporani*) și **patriți** (*mai aleși*) – ILS IV, p. 58; **zelu** (*râvnă*) – IR I, f. [4]r; **ghinte** (*neamuri*) – IR I, f. [4]r; **învinși** (*biruiți*) – IR I, p. 3; **rastu** (*greblă*) – IR I, p. 3; **relighia** (*legea*) – IR I, p. 4; **gintele** (*neamurile*) – IR I, p. 5; **scop** (*țintă*) – IR I, p. 5; **săbii** (*spete*) – IR I, p. 5; **țarcul** (*ocolul*) – IR I, p. 5; **religioase** (*legiuitoare*) – IR I, p. 7; **pod** (*punte*) – IR I, p. 7; **dignitatea** (*vrednicia*) – IR I, p. 8; **orfanilor** (*sărăcilor*) – IR I, p. 8; **securile** (*topoarele*) – IR I, p. 9; **demândă** (*porunci*) – IR I, p. 9; **servului** (*slugii*) – IR I, p. 9; **consuli** (*sfătuitoari*) – IR I, p. 11; **dignitetu** (*diregătorie*) – IR I, p. 11; **coniurația** (*conjurarea*) – IR I, p. 11; **zorzi** (*nuiale*) – IR I, p. 12; **obligatie** (*datorință*) – IR I, p. 12; **duci** (*comandiri*) – IR I, p. 12; **păciuire** (*armistritie*) – IR I, p. 12; **puntea** (*podul*) – IR I, p. 13; **amicicie** (*prietenie*) – IR I, p. 14; **pricuritate** (*primejdie*) – IR I, p. 15; **dictatură** (*zicătură*) – IR I, p. 15; **maghisteru** (*povățuitoriu*) – IR I, p. 16; **ecsemple** (*pilde*) – IR I, p. 17; **poporeni** (*cețățeni*) – IR I, p. 17; **ecsperiență** (*iscusință*) – IR I, p. 17; **causă** (*pricină*) – IR I, p. 18; **liberi** (*slobozi*) – IR I, p. 19; **ecsemplu** (*pildă*) – IR I, p. 19; **să subscrie** (*să iscălească*) – IR I, p. 19; **fabulă** (*basnă*) – IR I, p. 20; **stomah** (*rânză*) – IR I, p. 20; **se opunea** (*se împotrivea*) – IR I, p. 21; **cognumele** (*polecra*) – IR I, p. 22; **îndrăznirea** (*audacia*) – IR I, p. 23; **periclu** (*primejdie*) – IR I, p. 24; **plânsori** (*jelbe*) – IR I, p. 24; **grațios**

(*milostiv*) – IR I, p. 25; **centurii** (*sutași*) – IR I, p. 25; **alungat** (*gonit*) – IR II, p. 1; **prepus** (*vrere*) – IR II, p. 1; **contră** (*protivă*) – IR II, p. 1; **învinseră** (*biruiră*) – IR II, p. 2; **ostilor** (*neprietenilor*) – IR II, p. 3; **proșes** (*judecată*) – IR II, p. 5; **judecata** (*sentenția*) – IR II, p. 5; **proșesuri** (*judecăți*) – IR II, p. 5; **însurăciunea** (*căsătoria*) – IR II, p. 6; **ecvalitatea** (*asemănarea*) – IR II, p. 6; **demândare** (*poruncă*) – IR II, p. 8; **ocazie** (*prilej*) – IR II, p. 8; **biruindu-i** (*învingindu-i*) – IR II, p. 9; **învinseră** (*biruiră*) – IR II, p. 9; **libertate** (*slobozenie*) – IR II, p. 10; **prinși** (*robi*) – IR II, p. 10; **doctoru** (*medicu*) – IR II, p. 11; **învenina** (*otrăvi*) – IR II, p. 11; **numărare** (*conscriptie*) – IR II, p. 12; **de comun** (*de obște*) – IR II, p. 12; **nutrit** (*hrănit*) – IR II, p. 13; **protimisire** (*întâietate*) – IR II, p. 13; **gălii** (*corăbii*) – IR II, p. 14; **că forma** (*făcea*) *o punte* – IR II, p. 15; **efect** (*sporiu*) – IR II, p. 15; **învinșă** (*birui*) – IR II, p. 15; **desperația** (*desnădăjduirea*) – IR II, p. 15; **ecsemplu** (*pildă*) – IR II, p. 16; **condiții** (*puncturi*) – IR II, p. 16; **tâmpla** (*beserica*) – IR II, p. 17; **învinseră** (*biruiră*) – IR II, p. 18; **delberează** (*hotărăște*) – IR II, p. 18; **neauă** (*zăpadă*) – IR II, p. 19; **prin care mod** (*metod*) – IR II, p. 20; **învălui** (*confundă*) – IR II, p. 20; **suspect** (*cu bănuială*) – IR II, p. 21; **alungă** (*goni*) – IR II, p. 21; **ecsemple** (*pilde*) – IR II, p. 21; **a înima pre cei disperati** (*desnădăjduiți*) – IR II, p. 22; **sclavi** (*robi*) – IR II, p. 22; **trei măsurii** (*vanițe*) – IR II, p. 23; **libertate** (*slobozenie*) – IR II, p. 23; **sclavi** (*robi*) – IR II, p. 23; **sclăvia** (*robimea*) – IR II, p. 23; **murului** (*zidului*) – IR II, p. 24; **circurile** (*matimatice*) – IR II, p. 24; **seculuri** (*veacuri*) – DBC, p. 1; **regu** (*crăiu*) – DBC, p. 1; **nega** (*tăgădui*) – DBC, p. 2; **spirtul** (*dubul*) – DBC, p. 2; **sclaviei** (*robiei*) – DBC, p. 6; **imaginația** (*vis imaginandi*) – DBC, p. 7; **sperință** (*nădejde*) – DBC, p. 7; **dămăndăciunile** (*poruncile*) – DBC, p. 11, 96; **nutreze** (*hrăneasc*) – DBC, p. 24; **simia** (*măimuna*) – DBC, p. 28; **căutătoarea** (*oglinďă*) – DBC, p. 29; **nutrice** (*doică*) – DBC, p. 30; **învesca** (*îmbreca*) – DBC, p. 31; **educa** (*crește*) – DBC, p. 53; **îngredientii** (*întrări*) – DBC, p. 81; **inimicul** (*neprietenul*) – DBC, p. 113; **langed** (*beteag*) – DBC, p. 162; **a o sfinți** (*jărtvi*) – DBC, p. 174; **plantele** (*ierburile*) – DBC, p. 176; **în contra** (*împrotivă*) – DBC, p. 179; **în contră** (*împotrivă*) – DBC, p. 183; **învăscut** (*îmbrăcat*) – DBC, p. 191; **căutătoare** (*oglinďă*) – DBC, p. 197; **aritmetică** (*socoată*) – DBC, p. 198; **creditori** (*împrumutători*) – DBC, p. 200; **despera** (*deznădăjdui*) – DBC, p. 200; **călțoni** (*papuci*) – DBC, p. 207; **sărmă** (*pantlică*) – DBC, p. 212; **mereu** (*înlete*) – DBC, p. 214; **tabac** (*bornut*) – DBC, p. 216; **conversația** (*umblarea*) – DBC, p. 217; **triumf** (*învingere*) – DBC, p. 126; **oră** (*ceas*) – DBC, p. 172; **țintă** (*sfârșit, scop*) – DBC, p. 9; **defecte** (*smintă, stricare*) – DBC, p. 33; **diarium** (*ziariu*)⁹ – DBC, p. 137, 159; **fărtat** (*calfă, serv de boaltă*) – DBC, p. 164; **întâieze** (*protimisească*) – VFMV, p. 25; **dispoșiții** (*orânduiești*) – VFMV, p. 27;

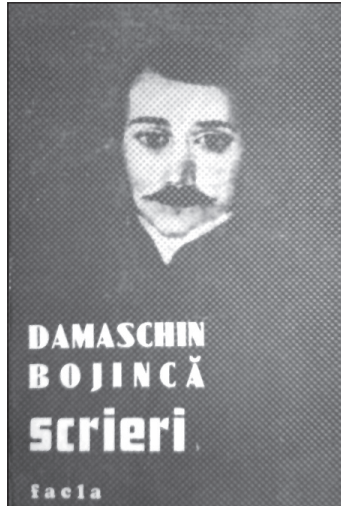
timpane (*tobe*) – VFMV, p. 50; **măciuca** (*busduganul*) – VFMV, p. 55; **pictor** (*zugrav*) – VFMV, p. 30.

Din categoria gloselor sinonimice fac parte și cele realizate cu ajutorul lui *sau*, cu valoare explicativă: **ghintele particulare sau abătătoare** – RD, p. 3–4; **ghintele ... pătinitoare sau abătătoare** – RD, p. 4; **să adopteze sau să îmbrățișeze** – RD, p. 18; **ghinta dachilor** (*sau a românilor, întră carii și moldovenii*) – RD, p. 32; **a-i chema negri sau lai**, *adecă nefericiți* – RD, p. 37; **confuzie sau învăluială** – RD, p. 38; **latini sau români** – RD, p. 39; **păstoriu sau nomadă** – RD, p. 40; **păstori sau nomade** – RD, p. 40; **illirilor sau sârbilor** – RD, p. 42; **valahi sau români** – RD, p. 43; **basne sau fabule** – RD, p. 56; **totoică sau slovacă** – RD, p. 71; **valahii sau daco-romanii** – RD, p. 75; **să delinieze sau să zugrăvească** – 95; **combinarea sau bărăbărire** – RD, p. 103; **țințarii sau machedo-vlahii** – RD, p. 109; **liberă sau neîmpedecată** – RD, p. 111; **topor sau secure** – RD, p. 112; **butir sau unt dulce** – RD, p. 113; **verișoarele sau drăguțele sale** – RD, p. 113; **coleacii sau pultes** – RD, p. 113; **puțuri sau fântâni** – RD, p. 114; **ambitia sau trufia** – IRȘ, p. 31; **căutarea sau scopul său** – VDC, p. 33; **lucrurile civile sau cetățenești** – VDC, p. 34; **mapă sau cartă de pământ** – ILS II, p. 53; **patriții sau părinți** – IR I, p. 2; **toga seau dolama** – IR I, p. 8; **orația sau cuvântarea** – IR I, p. 10; **ducilor sau povățuitorilor de oaste** – IR I, p. 18; **cetățenii** (*sau poporul roman*) – IR I, p. 19; **abusul sau stângacea întrebuintare a puterii stăpânitoare** – IR I, p. 19; **ușurarea sau comoditatea** – DBC, p. 83; **comoția sau mișcarea trupească** – DBC, p. 89; **lectică** (*pat sau leagăn mare*) – DBC, p. 102; **în specie sau în felii despre toată plasa de prunci** – DBC, p. 57; **ectica, scursoarea sau putrejunea plumănilor** – DBC, p. 166; **pori sau găurițe prin care să străcoară sudorile trupului** – DBC, p. 177; **în contra tractaturilor sau a legăturilor vechi** – VFMV, p. 36; **resultatul sau hotărârea** – VFMV, p. 42; **activitate sau lucrare** – VFMV, p. 46; **politiceasca sa ecsistență sau ființă** – VFMV, p. 46; **monedă seau bani** – VFMV, p. 47; **amestecarea sau încurgerea împăratului** – VFMV, p. 48; **să detronizeze sau să lapede din tron** – VFMV, p. 50; **rătăcea sau umbla** – VFMV, p. 54; **straiță sau tașilă** – VFMV, p. 54; **încungiuirările sau circumstanțele** – VFMV, p. 55; **o țeară mărgineană sau de granită** – VFMV, p. 56; **mijlocul sau țentrumu** – VFMV, p. 29.

Sintagmele sunt glosate, de regulă, printr-un lexeu sinonim, dar și printr-o altă sintagmă, în această categorie fiind incluse de noi și lexeme glosate prin sintagmă: **cugetă în sine** (*înțelepțește*) – RD, p. 62; **Submittere comam**, *a lăsa coama să spânzure* – RD, p. 111; **umbla sordidati submissa coma**, *tinoși, cu părul lăsat* – RD, p. 111; **săr în rând totdeauna** (*tripudiando*) – RD, p. 115; **bovebous amisseis** (*bovebous amiseis*) – RD, p. 117; **bovibus amissis** (*bovibus amisis*) – RD, p. 117; **comunicația** (*împărtășirea cugetelor*) – IRȘ, p. 30; **depoporează** (*deșărtează de lăcuitori*) – OI, p. 37;

vasali (*supuși cu plată*) – OI, p. 39; **magnați** (*boieri mari*) – OI, p. 39; **vasali** (*supuși cu plată*) – OI, p. 41; **despre genul meu** (*despre partea femeiască*) – OI, p. 41; **obșit** (*carte de slobozenie*) – OI, p. 45; **poarta otomanicească, adecă curtea turcească** – VDC, p. 27; **sultanu** (*împăratul turcesc*) – VDC, p. 28; **consilier** (*sfeatnic de taină*) – VDC, p. 33; **consiliarii din lăuntru** (*de taină*) – VDC, p. 34; **slobozirea pișatului** (*râu de pișat*) – VDC, p. 35; **desfătarea de comun** (*obște*) – VDC, p. 36; **stat de mijloc**, *mai mult macru* (*uscăciu*) – VDC, p. 36; **residentul** (*solul împăratului nemțesc*) – VDC, p. 38; **arătări bronologhice** (*după ani*) – ILS II, p. 51; **vărsarea Nilului cea regulată** (*adecă pe aceia vreme*) – ILS II, p. 52; **căutătoarea** (*oglinďa*) **de metal** – ILS II, p. 52; **meditina de vomire** (*vărsare*) – ILS II, p. 53; **tainele** (*secretele*) **eleusine** – ILS II, p. 53; **orologhiu** (*ceasornic*) **de soare** – ILS III, p. 57; **labirintul eghiptenesc** (*grădina rătăcirii*) – ILS III, p. 58; **școli** – *sistemă lumească* – ILS III, p. 59; **odată unu**, *tablă de învățatură pitagorească* – ILS III, p. 59; **plumb cufundătoriu** (*fîru cu care să măsură adâncimea apei*) – ILS III, p. 60; **ebure** (*os de elefant*) – ILS IV, p. 57; **besearca credinței** (*Templum Fidei*) – IR I, p. 4; **bunul de comun** (*obște*) – IR I, p. 7; **gentumviri** (*o sută de bărbați*) – IR I, p. 8; **surghiunuri** (*alungări din patrie*) – IR I, p. 10; **morală** (*buna*) *a lor purtare* – IR I, p. 19; **datoriile comune** (*de obște*) – IR I, p. 19; **se învăluiră** (*se aduse în confuzie*) – IR I, p. 21; **edili** (*făcători de căsi*) – IR I, p. 21; **porție** (*dare de bani*) – IR I, p. 22; **zece bărbați** (*decemviri*) – IR II, p. 1; **apelă** (*mișcă judecata*) – IR II, p. 3; **decemvirilor** (*a zece bărbaților*) – IR II, p. 4; **decemvirii** (*zece bărbații*) – IR II, p. 4; **neunirea din lăuntru** (*întră fiii patriei*) – IR II, p. 6; **o depoporă** (*o deșărtă de lăcuitori*) – IR II, p. 10; **motive** (*causă mișcătoare*) – IR II, p. 15; **piratele** (*furii de mare*) – IR II, p. 17; **făcu încurgere** (*năvală*) – IR II, p. 24; **ecsilium** (*afară din patrie, în surghiun*) – IR II, p. 26; **sănătoasă vietuiesc** (*în regulă*) – DBC, p. 38; **tatăl familiei** (*paterfamilias*) – DBC, p. 55; **ținerea-aminte** (*memoria*) – DBC, p. 83; **îl făcu consiliar din lăuntru**, *adecă ecștelenț* – DBC, p. 155; **un tuțet de ace** (*adecă 12*) – DBC, p. 187; **țimpor** (*piatră pucioasă*) – DBC, p. 122; **geamii** (*beserici turcești*) – VFMV, p. 36; **o ispiliră** (*răpiră de averi*) – VFMV, p. 38; **conferență** (*vorbă de taină*) – VFMV, p. 46.

Glosele de tip perifrastic sunt bine reprezentate și fac parte din categoria gloselor extinse: **anonimo** (*fără numele autorului*) – RD, p. [7]; **românii cei din Dachia Noavă** (*machedo-valahii*) – RD, p. 31; **țințariu** (*cu care numire mai vartos prin sârbi se batjocoresc strănepoții lui Aurelian*) – RD, p. 92; **bât frumos și neted, de multe ori cu fer ferecat, care se zice toiagu** – RD, p. 112; **păcurarii romanilor** (*carii se ziceau titiri*) – RD, p. 113; **armăpăciurea** (*încetarea armelor pe un timp hotărât*) – IRȘ, p. 30; **posthumus** (*după moartea tătâne-său născut*) – OI, p. 38; **în sală** (*în casa unde prânzise*) –

OI, p. 48; **închină-mi** (gustă tu mai întâiu) – OI, p. 48; **notele** sânt nește semne scrise, după care se învață muzica – VDC, p. 28; Herofilus din Atena dintâia oară au făcut **anatomie** (tăiere de trupuri animele) – ILS III, p. 59; ținându-să **comiții** sau **adunare de țară** spre întocmirea legilor și încheierea altori lucruri folositoare patriei – IR I, p. 8; **volsci** (cei ce rădicase bătaie asupra romanilor) – IR I, p. 22; **tribus** (tribus era o parte de țară ca cum sânt acuma județurile, comitaturile sau varmegiile) – IR I, p. 25; **pradă** (ce prinsese și luase de la neprieteni) – IR I, p. 26; **lictori** (lictorii bătea cu nuiielele) – IR II, p. 3; **duel** (bătaie între doi singuratici) – IR II, p. 7; **muniția** (toate lucrurile cele spre războiu de lipsă) – IR II, p. 10; mama pre bani cumpărata (**nutrice**) – DBC, p. 24; **adoptat** (l-au făcut fecior de suflet) – DBC, p. 49; ființele cele viețuitoare, ci fără de minte (**animale**) – DBC, p. 10; **călțemitoriul** (aicea înțelege cizmașul sau opincariul), care v-au făcut vouă încălțămintele, au făcut lucru de mână sau cu mâna și, așa, încălțămintele voastre sânt **manufacte**, iară învățătoriul, cel ce socotește și se îngrijaște cum va face din voi oameni buni, cu minte și norocoși, lucră cu capu și această lucrare estă **măestrie** – DBC, p. 170; **se dojenea** (se rușina cu sudalmă de mumă-sa) – DBC, p. 206.

De glosele perifrastice aparțin și cele realizate prin adverbul adică: **maurovlahi**, adecă latini negri – RD, p. 37; **vlahi** (adecă lăcuitorii din Croația, Slavonia ș.c.) – RD, p. 50; **vlahi** (adecă români) – RD, p. 52; se înalță vreun român în **dignitate**, adecă în vreo treaptă de domnie – RD, p. 88; **machedo-romanii**, adecă romanii din Dachia lui Aurelian – RD, p. 89; **mai marilor de oaste**, adecă a consulilor, patrițiilor și a altor căpitani – RD, p. 95; **anticvități** (adecă de lucruri din vechime) – RD, p. 110; așa știu sta românii la **părăulă**, adecă așa se sciu apăra când vine spre bătaie – RD, p. 112; **titirii**, adecă păstorii cești românești în praxă vie – RD, p. 113; (**Saliis sacerdotibus**), adecă preoții romanilor, cei spre săltare dumnezilor închinăți – RD, p. 115; **mumiile**, adecă trupri de oameni morți balsamiruite și uscate care nicipând putrezesc – ILS II, p. 53; **armistriție** (adecă

scurtă pace de arme) – IR I, p. 16; **prada** (adecă toate lucrurile ce luase de la neprieteni) – IR I, p. 17; erau **frăție**, adecă cumnați cu borății – IR I, p. 5; **latomiile**, adecă loc de prinsoare, unde trebuia cei închiși să taie petri, precum și ferele și lanțurile pentru oameni – IR I, p. 10; **să se secvestreruiască**, adecă să se depună în mânilor unui bărbat credincios – DBC, p. 51; când **s-ar clasifica**, adecă când s-ar împărți – DBC, p. 58; **era mut**, adecă îi era limba legată – DBC, p. 117; **intimat**, adecă o poruncă – DBC, p. 127; **datia**, adecă porția – DBC, p. 129; **avea credit**, adecă crezământ – DBC, p. 164; **manufacture**, adecă lucruri de mână, fiindcă mai vârtos cu mânilor se lucrează – DBC, p. 170; **măiestrii**, adecă lucruri de cap, fiindcă acestea mai vârtos cu minte sau cu puterile sufletului se deplinesc – DBC, p. 170; **marchisat**, adecă o moșie de pământ – DBC, p. 198; **istoria**, adecă întâmplarea sa – DBC, p. 202; **bălăbănindu-să**, adecă bătându-să – VFMV, p. 42; **plată amăsurată**, adecă cu arendă – VFMV, p. 50.

Un procedeu mai complex de glosare este cel al glosei în glosă, situație în care sunt combinate mai multe modalități de glosare. Cele înregistrate în textele cercetate sunt: se numeau de sârbi **vlasi**, ca când ai zice **lassi** (cetatea Latium, de la carea romanii se zic latini) – RD, p. 42; **țenzarii** (latinește censarii), adecă ce dau porție domnilor săi – RD, p. 92; vestiminte ... cărora de după numele latinesc carpiscule (carpisculae) le zic **scarbile** – RD, p. 113; **înfundând coama** (părul) în unt acru, adecă ungând părul – RD, p. 113; **Vulturis in silvis miserum mandebat homonem**, care în limba ciceroniană se zice: Vultur in silvis miserum mandebat hominem, adecă: Vulturul mânca în codru pre un om mișel – RD, p. 116–117; **furilor** (hoților) sau scobitorilor de pusunare – OI, p. 40; 90 de **verste** sau 18 **miluri nemțești** departe de Mosca (5 **verste** fac o **milă nemțească**) – VDC, p. 34; **senatori**, adecă bătrâni sau mai marii – IR I, p. 2; alesă o **mie de ostași**, pre carii, de după numărul o mie, ce se zice latinește mille, îi numi milites – IR I, p. 3; **volu** (eu vreau) de unde se și numiră voloni – IR II, p. 22; **vinitoriu** (pândariu), cel ce apăra vinea de furi – DBC, p. 55.

Sunt glosate și substantive proprii, nume de locuri și de persoane: **Urzotore** sau **Urzătoare** (Parcae) – TC, p. 4; **Marmației** (Maremureș comitat) – RD, p. 24; sub titula **Compendiu Hungariei Gheograficu** (Compendium Hungariae Geographicum) – RD, p. 49; **Schitie** (Scythia țeară) – RD, p. 50; **Bunul Alecsandru** (prințipul de atunci a Moldovii) – RD, p. 78; **Constantin cel Mare** (întâiu împărat cristianu între împărății romanilor) – RD, p. 94; **Coridonul** (nume de păcurariu la romanii cei vechi) – RD, p. 113; **Pan** (dumnezeul păstorilor la romani, cel ce mai întâiu au aflat fluiera) – RD, p. 113; **Lupu** (Volf) **Chiș** – IRȘ, p. 29; **Bihariului** (Oradiei Mari) – IRȘ, p. 34; **Nemesis** este dumnezeoia răsplătirei și a izbândirei – OI, p. 37; **Constantinopol** (Țarigrad) – VDC, p. 27; **Senta**

este oraș în Țeara Ungurească, în **comitatul** (județul) Baciului, lângă Tisa – VDC, p. 28; **Londra** (London) – VDC, p. 36; **pământul cel sfânt** (Palestina) – ILS II, p. 53; **dumnezeoaiiei păstorilor**, Palas – ILS III, p. 57; **Ilia sau Rea** – IR I, p. 1; cu numele **Priscus** (bătrânul) – IR I, p. 8; **Luțius Tarcvinius Superbus** (Mândru) – IR I, p. 10; **Cisalpina Galia** (Galia dincoaci de Munții Alpi) – IR II, p. 18; **Mars**, adecă dumnezeul bătailor – DBC, p. 124; **Giurgiu** (cetate în țărmurul Dunării) – VFMV, p. 37; **Agria** (un oraș în Ungaria) – VFMV, p. 45; **Polonia** (Țara Leșească) – VFMV, p. 54.

Există situațiile în care termeni sau sensuri necunoscute sunt glosați în subsolul paginii, completând sau explicând textul mai pe larg. În textele studiate au fost identificate următoarele glosări de acest tip: **Valli acești** (*The Valles*), în a cărora limbă e tipărită zisa Biblie, sânt în Anglia, în provincia (Vallis) Vallis – RD, p. 102; *Vezi cum se zicea în timpurile vechi, pe timpul lui Iulie și a lui August, în loc de vultur, vulturis; în loc de hominem, homonem ș.a.* – RD, p. 117; **un pat de țărăna sau noroiu de mare**: patul de țărăna sau noroiul este o adunare de țărăna mare carea se grămădește întru unile locuri prin valurile undelor de mare, așa cât să înalță până în fața apei în care, dacă încurge vreo luntre, sau cu greu, sau nicidecum nu se poate mântui din acel noroiu – VDC, p. 34; **vergurilor vestale**: vestalele era călugărițe care păzea focul cel de pururea arzătoriu și între care parte bărbătească nu intra – IR I, p. 1; **calenda** este zioa dintâi a lunii – IR I, p. 2; **bătrâni** – din rangul acesta sânt în toate cetățile cele mari și orașe bărbați ce se cheamă sutăși până astăzi – IR I, p. 2; **milites** – și de aici zic românii la soldați militari, în limba română – IR I, p. 3; **jocurile** acestea sânt până astăzi la români, precum este hora, călușeri – IR I, p. 3; **țensu** este numărarea sau conscripția poporului și prețuirea averilor fieștecărui, de unde, apoi, tot însul, de după puterea avuțiilor, da dajdia de preste an. – IR I, p. 9; **Senator** vine din cuvântul latinesc **sene**, în ablat., și însemnează **bătrân**, fiind că numai bătrâni se alegeau spre purtarea județului și ocârmuirea Republicei Romane, de unde au ieșit zisa la romani: in sene Consilium, în bătrân e sfatul – IR I, p. 10; **tribunii** era reprezentatorii poporului sau nește persoane care apăra partea lui – IR I, p. 17; **veto**, vorbă latinească, însemnează atâta cât opresc să nu se facă ceva și, când striga tribunii **veto**, era capet de toată încheierea senatului. – IR I, p. 21; **jugul bajocurii** – jugul acesta era făcut din doi stâlpi în pământ implântați, în carii era deasupra un om înfipt curmeziși. Prin acest jug au trebuit să treacă romanii cei la Furcile Caudine învinși, carii apoi, învingând pre samnite, și-au răsplătit, măsurându-le cu mai mare măsură. Cei ce se străcura prin zisul jug era în piele, numai partea trupului cea rușinoasă era acoperită. – IR II, p. 9; **talenti de argint** – talentii aceștii făcea ca la 10 milioane de florinți în argint – IR II, p. 16; **tâmpla** seau **beserica** închipuitului dumnezeu Ianus tot deschisă sta cât avea romanii bătaie cu oarecine

și numai atunci se închidea când era pacea preste tot – IR II, p. 17; **Mars**, Dumnezeul armelor sau a bătailor – DBC, p. 1.

Din parcurgerea în întregime a lucrărilor avute în vedere și din glosele prezentate mai sus putem desprinde câteva concluzii. Mai întâi trebuie să spunem că tipurile de glose întâlnite în *Răspundere dezgurzătoare la cârtirea cea din Hale* se regăsesc și în celelalte texte studiate, frecvența acestora putând să fie diferită de la un text la altul. Unele glosări pot fi atribuite atât uneia, cât și alteia dintre categoriile de glosare, aceasta putând fi stabilită în funcție scopul urmărit în cercetarea lor.

Glosarea termenilor noi nu apare întotdeauna la prima întrebuițare a acestora, iar în unele cazuri glosarea se repetă pentru aceiași termeni, atât în interiorul aceleiași text, cât și în alte texte. Acest din urmă aspect, precum și faptul că nu toate cuvintele care ar fi necesitat o explicație sunt glosate, cum este, spre exemplu, **întunecime de soare** (ILS III, p. 58), **întunecime de lună**¹⁰ (ILS III, p. 58), și **aripariu**¹¹ (DBC, p. 216), redate, probabil, în această formă deoarece autorul nu cunoștea un neologism echivalent, la care se pot adăuga și regionalisme neglosate, deși textele erau destinate tuturor românilor, ne arată că Damaschin Bojincă nu a respectat criteriile stricte după care a realizat glosarea unora sau a altora dintre termeni. Se poate, așadar, observa o lipsă de consecvență în alegerea termenilor glosați și în frecvența glosării acestora. Din aceste motive, credem că autorul s-a gândit mai mult la facilitarea introducerii cuvintelor noi în uzul cititorilor și în sistemul lexical al limbii române și mai puțin la a respecta o rigoare științifică. Cu toate acestea, analiza cuvintelor glosate și neglosate din textele cercetate ne pune în față caracterul lexical compozit, ca o „pendulare între arhaic și modern”¹², care le oferă o specificitate proprie, permițându-ne să pătrundem în procesul intim de creație și înnoire al limbii române din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Abrevieri

DBC = *Direcțoriul bunei creștere spre îndreptarea multor părinți și bun folosul tinerimei române*, Buda, 1830.

ILS II–IV = *Istoria lumii pe scurt de la zidirea ei până în anu acesta. Istoria popoarelor și a staturilor – Istoria culturii. Scurtă cuprindere și arătări bronologice (după ani)*. Așzate românește de Dam. Bojincă, în „Biblioteca românească”, 1829, II, p. 51–54; 1830, III, p. 57–60; IV, p. 57–58.

IR I–II = *Istoria romanilor*, în „Biblioteca românească”, 1829, I, p. 1–26 (pe f. [4]r–v se află *Prefație la Istoria romanilor*); II, p. 1–27; 1830, III, p. 1–24; IV, p. 1–24. Din acest text au fost văzute numai părțile I–II.

IRȘ = *Istoria lui Radu Șerban, prințipului Țării Românești, din familia Basarabilor, carele a domnit de la anul 1602*

până la 1610, pe scurt dedusă de Dam. Boj., în „Biblioteca românească”, 1829, II, p. 27–36.

OI = *O istoriuță carea este tipărită în limba nemțească în Calendariul de la Cașovia din anul 1828, iară acum românește preînțoarsă prin Dam. Bojâncă*, în „Biblioteca românească”, 1829, II, p. 37–49.

RD = *Răspundere dezgurzătoare la cârtirea cea în Hale*, Buda, 1828.

TC = *Tristă cuvântare la îngroparea strălucitului și înalt învățatului domn Naum Petrovici*, Buda, 1824.

VDC = *Viața lui Dimitrie Cantemir, domnului Moldaviei și prințip în Împărăția Rusească*, în „Biblioteca românească”, 1829, I, p. 27–38.

VFMV = *Vestitele fapte și perirea lui Mihai Viteazul, principului Țării Românești, pe scurt deduse de D. Bojâncă*, în „Biblioteca românească”, 1830, III, p. 36–56; IV, p. 25–32.

Note:

1. Adrian Marino, *Ilumiștiții români și problema „cultivării” limbii* (I), în „Limba Română”, XIII, 1964, nr. 5, p. 468. Preocupările de culturalizare sunt foarte bine evidențiate pe tot parcursul articolului, dar și în partea a II-a a acestuia, din numărul 6 al aceleiași reviste, p. 571–586.

2. Samuil Micu, *Scrieri filosofice*, Ediție întocmită de Pompiliu Teodor și Dumitru Ghișe, București, Editura Științifică, 1966, p. 187.

3. A se vedea viața și acivitatea lui în Damaschin Bojincă, *Scrieri. De la idealul luminării la idealul național*. Studiu introductiv, selecție de texte și note de Nicolae Bocșan, Timișoara, Editura Facla, 1978, p. IX–XXI, LX–LXI.

4. Vezi prezentarea operei lui Damaschin Bojincă la Nicolae Bocșan, op. cit., p. XXII–LIV, 150–151.

5. O clasificarea a tipurilor de glose în general se poate vedea la Alexandru Gafton, *De la traducere la norma literară*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012, p. 327. Dragoș Șesan grupează glosele din *Noul Testament de la Bălgrad* după apartenența acestora la o anumită problematică (vezi lucrarea acestuia, *Noul Testament de la Bălgrad* (1648), p. 59.

6. Leontin Ghergariu, *Limba scrierilor lui Damaschin T. Bojincă*, în „Cercetări de Lingvistică” VIII, 1963, nr. 1, p. 136.

7. Folosirea intensă a acestui tip de glose se poate observa și la alți ilumiștiți, cum ar fi Petru Maior, ale cărui glose au fost cercetate de Liliana Soare, în studiul *Învățătura pentru ferirea și doftoria boalelor (1816). Considerații asupra gloselor*, în „Diacronia”, 2015/I, p. 1–11.

8. Toate trimiterile se fac la pagina din original.

9. Cu sensul de *jurnal personal sau memorii personale*, în ambele cazuri.

10. Cu sensul de *eclipsă de soare și eclipsă de lună*.

11. Cu sensul de *evantai*.

12. Deleanu, Marcu, Mihail, *Damaschin Bojincă și limba română literară din Banat*, în „Diacronia”, 2014/I, p. 63.

Bibliography:

Bojincă, Damaschin, *Scrieri. De la idealul luminării la idealul național / Writings. From Enlightenment to National Ideal*. Studiu introductiv, selecție de texte și note de Nicolae Bocșan, Timișoara, Editura Facla, 1978.

Deleanu, Marcu Mihail, *Damaschin Bojincă și limba română literară din Banat / Damaschin Bojincă and Romanian Literary Language of Western Romania*, în „Diacronia”, 2014/I, p. 58–67.

Gafton, Alexandru, *De la traducere la norma literară / From Translation to Literary Standard*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012.

Ghergariu, Leontin, *Limba scrierilor lui Damaschin T. Bojincă / Language of Damaschin T. Bojincă's writings*, în „Cercetări de Lingvistică” VIII, 1963, nr. 1, p. 125–145.

Marino, Adrian, *Ilumiștiții români și problema „cultivării” limbii / Romanian Enlighteners and the Issue of Language „growing”* (I), în „Limba Română”, XIII, 1964, nr. 5, p. 467–482; (II), nr. 6, p. 571–586.

Micu, Samuil, *Scrieri filosofice / Philosophical Writings*, Ediție întocmită de Pompiliu Teodor și Dumitru Ghișe, București, Editura Științifică, 1966.

Soare, Liliana, *Învățătura pentru ferirea și doftoria boalelor (1816). Considerații asupra gloselor / Education for disease prevention and treatment (1816). Considerations on glossaries*, în „Diacronia”, 2015/I, p. 1–11.

Șesan, Dragoș, *Noul Testament de la Bălgrad (1648) / New Testament of Bălgrad (1648)*, Brașov, Editura „Pentru Viață”, 2002.

